

XVI. ASRIN İLK YARISINDA DIVRİĞİ KAZÂSİ VAKIFLARI*

Ersin GÜLSOY*

Divriği şehrinin ne zaman ve kimler tarafından kurulduğu bilinmemektedir. İlk çağlarda Hititler, Persler, Makedonlar, Kapadokya krallığı ve Roma imparatorluğu hakimiyeti altında kalan bölge, Roma imparatorluğunun ikiye ayrılmasından sonra, Doğu Roma imparatorluğunun sınırları içerisinde yer almıştır. Bu devirde Tephrike olarak bilinen-Divriği, VII. asrın başlarında Sasaniler'in istilâsına uğramıştır. Bunların, İmparator Heraklius tarafından mağlûb edilmelerinden sonra, Arap ordularının hücumuna marûz kalmıştır¹. Divriği, IX. asrın ortalarında Bizans imparatorluğuna karşı müslümânlardan himaye ve destek gören, Paulikianlar'ın başlıca merkezleri olmuştur. Paulikianlar'ın bu bölgeye ne zamana kadar hâkim oldukları bilinmemektedir. Nitekim, İmparator Basileios I., 871'de bizzat bunlar üzerine sefere çıkarak Divriği'nin güneyindeki bütün kaleleri zabt etmiştir. Ancak, Divriği'nin zabtı hususunda kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır².

Divriği, Mengüçük Ahmet Gazi tarafından, Malazgirt zaferini müteakip fethedilerek, Türk iskânına açılmıştır. Mengüçükler'in ikiye ayrılması ile de bu beyliğin Divriği koluna başkentlik yapmıştır³. İctimâî alanda en parlak devrini bu dönemde yaşayan şehir, dinî ve hayrî müesseselerinin çokluğu ile *dârü'l- hayr* sıfatını taşımaya başlamıştır. Kösedâğ savaşıdan sonra, tüm Anadolu gibi Divriği de İlhanlılar'ın hakimiyeti altına girmiştir. Anadolu'daki İlhanlı hakimiyetinin son bulması ile de Eratnalılar bu bölgeye hakim olmuşlardır⁴. Bu devlet içerisindeki

---

* Ataturk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Bölümü Araştırma Görevlisi

1 B. Dorkot, "Divriği", *İslâm Ansiklopedisi* (I A), III, 586-587; A. Balgamiş, "Divriği", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (T.D.V.I.A.), IX, 452

2 E. Honingman, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, (trc. F. Işıltan), İstanbul 1970, s. 56-58.

3 Mengüçükler için bk. O. Turan, *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1973, s. 55-79, F. Sumer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara 1990, s. 1-14; N. Sakaoglu, *Türk Anadolu'da Mengücekoğulları*, İstanbul 1971.

4 O. Turan, *a.g.e.* s. 68, K. Gode, *Eratnalılar (1327-1381)*, Ankara 1994, s. 68

karışıklıklardan istifade eden Memlûklar, 1381'de Divriği'yi ele geçirmişlerdir⁵. Osmanlı sultanı Bâyezîd I. (1389-1402), Anadolu birliğini sağlama çabaları içerisinde, bu bölgeyi 1399'da Osmanlı topraklarına katmıştır. Ancak, yaklaşan Timur tehlikesi yüzünden yapılan antlaşma neticesinde, 1401'de tekrar Memlûklar'a iade edilmiştir⁶. Nihayet, Selim I. (1512-1520)'nin 24 Ağustos 1516 Merc-i dâbık zaferinden önce, Sadrazam Sinan Paşa tarafından Osmanlı ülkesine katılmıştır⁷. Bundan sonra, iki kazâ hâlinde, sancak merkezi olarak teşkilatlanan Divriği, önce Vilâyet-i Arab'a⁸ bir müddet sonra da Eyâlet-i Rûm'a bağlanmıştır⁹.

A. DİVRİĞİ KAZÂSINDAKİ VAKIF MÜESSESELERİ VE VAKIFLARA GÖRE TARİHİ ESERLER

Vakf kelimesi, Arapça bir masdar olup durdurmak, alıkoymak anlamındadır. İstilah olarak, İslâm ülkelerinin iktisâdî ve ictimâî hayatında ehemmiyetli bir rol oynayan dinî-ictimâî müessesenin adıdır. Hukukî mânasına gelince, bir malı Allah'ın mülkü hükmünde menfaati insanlara ait olmak üzere her türlü temlik ve

- 5 İ. H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1988 s. 163.
- 6 Divriği'nin, Bâyezîd I. tarafından fethi ile ilgili kaynaklarda çelişkili ifadeler vardır. Aşıkpaşazâde, Hadîdî, Oruç Bey ve F. Giese tarafından neşredilen Anonim *Tevârih-i Âl-ı Osman* 'larda Divriği'nin fethi târihi olarak H. 798 (M 1395-1396) yılı gösteriliyor [bk. Aşıkpaşazâde, *Tevârih-i Âl-ı Osman*, (nşr. Âlî Bey), İstanbul 1332, s. 73-74, Oruç Bey, *Tevârih-i Âl-ı Osman* (nşr. F. Babinger), Hannover 1926, s. 102, Anonim *Tevârih-i Âl-ı Osman*, F. Giese neşri (haz. N. Azamat), İstanbul 1992, s. 37; Hadîdî, *Tevârih-i Âl-ı Osman*, (haz. N. Oztürk), İstanbul 1991, s. 125]; Mehmed Neşri ve Edirneli Rûhî de bu tarihi H. 800 (M 1397-1398) olarak bildiriyorlar [bk. Mehmed Neşri, *Kitâb-ı Cihânumâ*, I, (haz. F. R. Unat-M. A. Köymen), Ankara 1987, 335, Y. Yücel-H. E. Cengiz "Rûhî Tarihi- Oxford nüshası Değerlendirme, metin ve yeni harflere çevirisi (466 sayfa tıbbî basım ile birlikte)", *Belgeler*, XIV/ 18, 397.] Ancak her iki tarihin de hatalı olduğu anlaşılmaktadır. Çunku Divriği'nin, Malatya, Kahta, Gerger, Behisni, Elbistan şehirleriyle birlikte, H. 801 Şevvâl (M. Haziran 1399)'inde Sultan Berkûk'un ölümünden sonra fethedildiğini biliyoruz. Buna göre Divriği'nin fethi, bu tarihten sonra olmalıdır. Malatya, Muharrem 802' (M Eylül 1399) de feth edildiğine göre, (İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara 1988, 300) Divriği'nin fethi de 1399 yılında gerçekleştirilmiştir.
- 7 Keşfi, *Selimnâme*, Süleymaniye Ktb. Esad Efendi Bl., no 2147, varak 76/a; M. Harb, *I. Selim'in Suriye ve Mısır Seferi Hakkında İbn İyas'da Mevcud Haberlerin Selimnâmelerle Mukayesesi (XVI Asır Osmanlı-Memlûk Kaynakları Hakkında Bir Tetkik)*, (İ. Ü. basılmamış doktora tezi), İstanbul 1980, s. 112.
- 8 Ö. L. Barkan, "H. 933-934 (1527-1528)Malî Yılına Ait Bütçe Örneği", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XV/1-4, (İstanbul 1954), 306, A. Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, III, İstanbul 1991, 486.
- 9 Eyâlet-i Rûm'un idarî taksimatı için bk. T. Gokbilgin, "15 ve 16. Asırlarda Eyâlet-i Rûm", *Vakıflar Dergisi* (V D.), V, (Ankara 1962), 51-61; A. Şimşirgil, *Osmanlı Taşra Teşkilatında Rûm Beylerbeyliği*", *Turkluk Araştırmaları Dergisi (T.A.D.)*, V, (İstanbul 1990), 288-299.

temellükten alıkoymaktır¹⁰ Bu araştırmanın konusu olan Divriği kazâsında, 1519-1530 yılları içerisinde bizzat kendisinden istifade edilen vakıflar kâbilinden, 2 câmi, 7 mescid, 3 medrese, 14 zâviye yer almaktadır. Bu vakıf eserlerinin hepsinin ayrı ayrı vakıf gelirleri bulunmaktadır. Bu vakıfların büyük çoğunluğu, köy, mezraa, zemîn gibi arazilerdir. Bilindiği gibi, Divriği livâsının da dâhil bulunduğu Eyâlet-i Rûm'da *mâlikâne-dîvânî sistemi*¹¹ yaygın bir biçimde uygulanıyordu. Bu sistem içerisindeki toprakların vakfedilmesi durumunda, vakfedilen şey, topraktan ve toprak üzerinde yaşayan köylülerden alınan her türlü vergiler değildir. Sadece toprağın kuru mülkiyet hakkı vakfedilmektedir. Bu mülkiyet hakkına mâlikâne hissesi denilmekte olup, toprağın mahsûlünden alınan öşür miktarının yarısını ifade etmektedir. Diğer yarısı ve toprak üzerinde yaşayan köylülerden alınan her türlü örfî vergiler, dîvânî hissesi adı altında umumiyetle sipahiye timâr kaydolunmuştur.

Divriği'nin Osmanlı hakimiyetine geçmesinden sonra, bütün ülkede olduğu gibi, müteaddid aralıklarla sayımı yapılmış ve bu sayımların sonucunu ihtiva eden tahrîr defterleri günümüze kadar gelmiştir. Bu cümleden olarak, Divriği kazâsındaki vakıf ve mülklerin tahrîrini içeren iki defter, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer almaktadır. Bu defterlerin ilki, *Maliyeden Müdevver Defterler (MAD)* tasnifinde, 3332 numarada kayıtlıdır. Bu defterin, bölgenin Osmanlılar tarafından fethinden sonra, yaptırıldıkları ilk sayımın, vakıf ve mülk kayıtlarını ihtiva eden kısmı olduğu anlaşılmaktadır. Tamamı 50 sahife olan defterin, 16-40. sahifelerinde Divriği kazâsı ile ilgili bilgiler kayıtlıdır. Son sahifesinde yer alan kayıтта da tahrîrin H.23 Rebiülevvel 925 (M. 25 Mart 1519) tarihinde tamamlandığı belirtilmektedir¹².

¹⁰ Geniş bilgi için bk F Köprülü, "Vakıf Muessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihî Tekâmülü", *V.D.*, II, (Ankara 1942), 1-35, A H Berkî, "Hukukî ve İctimâî Bakımdan Vakıf", *V.D.*, V, (Ankara 1962), 9-13; B Yediyıldız, "Vakıf", *I.A.*, XIII, 153-172

¹¹ Bu sistem için bk O L Barkan, "Türk-İslâm Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller Mâlikâne-dîvânî Sistemi", *Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası*, II, (İstanbul 1939), 118-185

¹² BOA, MAD 3332, s. 50. Bu defterin halebî akçeye göre tanzim edildiği anlaşılmaktadır. Nitekim, defterin 40. sahifesinde Alı Han'ın babası tarafından kendisine temlik olunan koyelerin gelirinden, yılda 10'ar halebî akçe, Ziniskî mescidi ve Ulu câmie verdiği belirtilmektedir. Ayrıca, aynı tahrîrin hâs, zeamet ve timâr kayıtlarını ihtiva eden bölümü, ayrı bir defter hâlinde yine Başbakanlık Osmanlı Arşivi, MAD tasnifinde yer almaktadır (BOA, MAD, 15450.) Bu defterin, halebî akçe hesabına göre düzenlendiği hususunda en ufak bir şüpheye dahî mahal yoktur. Çünkü, defterde padişah ve sancak beyi hâsları sıralandıktan sonra, *yeğin be-hesâb-ı akçe-ı halebî* ibaresi yer almaktadır (BOA, MAD 15450, s. 1-2.) Dolayısı ile, yukarıda zıkr edilen vakıf ve mülk defterleri de halebî akçeye göre tanzim edilmiştir. Bilindiği gibi, 2,5 halebî akçe 1 osmanlı akçesine eşdeğerdir (Ö L. Barkan, *XV ve XVI Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları. Kanunlar*, I, İstanbul 1943, 204.) Bu defterle ilgili bir değerlendirme yazısı Prof. Dr. Zekî Arıkan tarafından yayınlanmıştır (Z. Arıkan, "Divriği Kazâsının İlk Sayımı", *Osmanlı Araştırmaları*, XI, İstanbul 1991, 49-71.)

Divriği kazâsı vakıflarından bahseden ikinci defter, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Tapu-tahrîr defterleri (TD)* tasnifi 156 numarada kayıtlıdır. Malatya, Gerger ve Divriği livâları evkâf ve emlakini ihtiva etmektedir. Birinci sahifesinde kunnâme yer alan defterin, 180-234. sahifelerinde Divriği kazâsı ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. İkinci sahifesinde yer alan mukaddime, H. 917 senesi Rebiülahiri'nde tutulduğu belirtilmesine rağmen, bu sehven yazılmış bir tarihtir. Çünkü, H. Rebiülahir 917 tarihi Miladî takvime çevrildiği zaman, 28 Temmuz-25 Ağustos 1511 tarihi elde edilir ki, bu tarihte henüz Divriği Osmanlı hakimiyetine geçmemiştir. Dolayısı ile, 917 tarihinde Osmanlılar tarafından burada bir tahrîrin yapılmış olması mümkün değildir. Ayrıca, yine Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Tapu-tahrîr defterleri* tasnifi 163 numarada kayıtlı Malatya, Gerger ve Divriği livâları timâr kayıtlarını ihtiva eden defter ile bu defterdeki kayıtların birbirlerini doğruladıkları ve aynı tahrîrin sonuçlarını ihtiva eden defterler oldukları anlaşılmaktadır. Söz konusu timâr defterinin birinci sahifesinde H. Rebiülahir 937 tarihinde düzenlendiği belirtilmektedir¹³. Öyle ise bu evkâf ve emlak defteri de, H. Rebiülahir 937 (M. 22 Kasım-21 Aralık 1530) tarihinde düzenlenmiştir.

Yukarıda kısaca tanıtılmaya çalışılan her iki defterde de vakıflar kaydedildikten sonra, hangi tarihte vakfedildiği, vakfiyesinin hangi kadı ya da kadılar tarafından düzenlendiği belirtilmektedir. Ayrıca, 1530 tarihli defterde vakıfların birçoğunun Yavuz Sultan Selim tarafından verilmiş mukarrernâmelerinin de olduğu kaydedilmiştir. Bütün bunlar kaydedildikten sonra, bununla yetinilmeyerek bölge halkının şâhitliğine baş vurulduğu, defterlerde yer alan şu izahlardan anlaşılmaktadır. "... *şuhûd-ı 'udûl şehâdetile sâbit olub deftere sebt olundu.*" (BOA, MAD 3332, s. 28), "... *mazmûnı şuhûd-ı 'udûl şehâdetile sâbit olub defter-i cedî-i sultanîye sebt olundu.*" (BOA, MAD 3332, s. 28), "... *kadîmi vakfiyetine dahi hayli müslümânlar şehâdet eyledükleri sebebden ber-karâr-ı sâbık defter-i cedî-i pâdişâhiye vakf-ı mukarrer kayd olundu.*" (BOA, TD 156, s. 196), "... *kudemâ-i vilâyetin ehl-i vukûfundan cemm-i gafîr min el-müslimîn şehâdet eyledükleri sebebden kemâkân defter-i cedîde vakf-ı mukarrer kayd olundu...*" (BOA, TD 156, s. 197), "... *kadîmi vakfiyetine sıkât-ı vilâyetden hayli müslümânlar şehâdet eyledükleri sebebden ber-karâr-ı sâbık defter-i cedîde vakf-ı mukarrer kayd olundu...*" (BOA, TD 156, s. 207).

I. CÂMİ VE MESCİDLER

1. Kale Câmii

Bu câmi, Mengüçükler'den günümüze intikal eden en eski câmidir. Kapısı üzerinde iki satırlık bir arapça kitâbe yer almaktadır¹⁴. Bu kitâbeden, câmiin Div-

¹³ "*Defter-i icmâl-hâ-i cedîd-ı livâ-ı Malatya Gerger ve Divriği bâ-niyâbet-ı Mevlânâ Şemsuddîn el-kadî li-Akşehir be-kuâbehu Husâmu's-sulâhî bi'l-bâbi'l-âli hatm-i tahrîre fî şehri'l-Rebi'ü'l-âhir sene seb'a ve selâsin ve us'ami'e* (BOA, TD 163, s. 1)

¹⁴ Kitâbe için bk. M. V. Berchem-H. Edhem, *Matériaux Pour Un Corpus Inscriptionum Arabicarum*, III, Tome I-Siwas-Divriği, Caire 1910, 59, N. Sakaoğlu, a g e, s. 128.

riği Mengüçükleri sultanı Şahin Şah bın Süleyman tarafından, H. 576/M. 1180-1181 yılında yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Aynı kapı üzerindeki diğer bir kitâbede de mimârının Merağa'lı Hasan bın Piruz olduğu belirtilmektedir¹⁵. Kaba moloz taşlardan yapılmış olan câmi, dikdörtgen plânlı olup üç sahndan meydana gelmektedir¹⁶. Bugün tamamen harap bir vaziyette ve ibâdete açık değildir. Kuzeybatı köşesindeki minâresi de, tamamen yıkılmış olup sadece ayağı kalmıştır.

Câmiin vakıf geliri, 1519'da 3323 halebî akçe (1329 osmanî akçe); 1530'da ise 2719 osmanlı akçesidir. Bu gelir, 1519 yılı itibarı ile, Zinzunut köyünün bütün geliri ile Kürtler, Sağnak köyleri ve Köğü mezraası mâlikâne hisselerinden elde edilmekteydi. Ayrıca, bu tarihte Hanburma, Arçugi-i süflâ ve Hoba mezraalarının mâlikâne hisseleri câmiin vakfı olmakla beraber herhangi bir gelirlerinin olmadığı görülmektedir¹⁷. Bu vakıflara, 1530 yılına gelindiğinde Özbek köyü ve şehir içerisindeki üç parça *zemîn* de eklendiği görülmektedir¹⁸. Defterlerde bu gelirlerin câmi görevlilerine nasıl taksim edileceği de belirtilmiştir. Buna göre;

Zinzunut ve Kürtler köylerinden elde edilen gelirin 1/2'i ve Köğü, Hanburma mezraalarından elde edilen gelirin 1/3'i imâma; Zinzunut ve Kürtler köylerinden elde edilen gelirin 1/2'i ve Köğü, Hanburma mezraalarından elde edilen gelirin 1/3'i hafîbe; Köğü ve Hanburma mezraalarından elde edilen gelirin 1/3'i ile Sağnak köyünden elde edilen gelirin tamamı da müezzine verilecektir.

Bunların haricindeki gelirler ise, câmiin ihtiyaçları, bakım ve onarımı için sarf olunacaktır.

2. Ulu Câmi

Câmi, kuzey cephesinde yer alan kapısının üzerindeki kitâbeye göre Divriği Mengüçükleri beyi Ahmed Şah tarafından, H. 626/ M. 1228-1229 yılında yaptırılmıştır¹⁹. Bu kitâbenin üst kısmında yer alan bir başka kitâbede de, Mengüçüklerin metbûu Alâaddin Keykubâd'ın adı zikredilmiştir²⁰. Bu sebepten olacak ki, Evliyâ Çelebi 1649'da uğradığı Divriği'de Ulu câmiin bânîsini, yanlışlıkla Alâddin Keykubâd olarak göstermektedir. Ayrıca, son derece hayranlığını çeken bu

¹⁵ Kitâbe için bk. M. V. Berchem-H. Edhem, *a g e*, s. 57, A. Gabriel, *Monuments Turcs d'Anatolie*, II, Paris 1934, 174

¹⁶ A. Gabriel, *a.g.e.*, s. 172; O. Aslanapa, *Türk Sanatı*, I-II, Ankara 1990, 153

¹⁷ BOA, *MAD* 3332, s. 19

¹⁸ BOA, *TD* 156, s. 182.

¹⁹ Kitâbe için bk. M. V. Berchem-H. Edhem, *a g e*, s. 73; C. Huart, "Inscriptionum Arabe de la Mosquée Seljouquide de Divriği (Asie-Mineure)", *Journal Asiatique* XVII (Paris 1901), 344, A. Gabriel, *a g e*, s. 187, N. Sakaoğlu, *a g e*, s. 181-182, Y. Onge, "Bugünkü Bılgılarımızın Işığında Divriği Ulucami ve Daruşşifası", *Divriği Ulu Camu ve Daruşşifası (DUCDŞ)*, (Ankara 1978), s. 36

²⁰ Kitâbe için bk. M. V. Berchem-H. Edhem, *a g e*, s. 74, C. Huart, "a g m", s. 345, A. Gabriel, *a g e*, s. 187, n. 1, N. Sakaoğlu, *a g e*, s. 187, Y. Onge, "a g m", s. 35

câmiî, o devir Türk dünyasının başka köşelerindeki câmilerle mukayese etmektedir²¹. Mihrap önü kubbesinin sağında yer alan bir başka kitâbeden de, câmiin mi-mârının Ahlat'lı Muğis oğlu Hurrem Şah olduğu anlaşılmaktadır²².

Dikdörtgen plânlı ve beş sahndan oluşan câmiin üç kapısı ve bir minâresi vardır. Türk sanatının benzersiz örneklerinden birisini oluşturan câmiin, kuzey cephesindeki kapısı, sanat tarihçilerinin dikkatini çekmiş ve bu konuda çeşitli yayınlar yapılmıştır²³. Aynı şekilde, câmiin minberi de gerek sanatkârlık, gerekse üzerindeki kitâbeler açısından büyük önem arz eder²⁴. Muhtelif zamanlarda yapılmış onarım ve ilâvelerle günümüze kadar gelen bu câmi, hâlen ibâdete açıktır²⁵.

Câmi vakıflarının, Ahmed Şah ve anası Fatıma Hatun'un H. 641 Muharrem (M. Temmuz 1243)'inde Divriği kâdılığınca tescil ettirdikleri bir vakfiyesi günümüze kadar gelmiştir²⁶. Vâkıflar, bu metinde Bahtiyar, Aşağı Zagur, Mirçinge Hanı, Haçige, Savrun köyleri ile Amuk ve Han mezraaları mahsûlâtının yarısını²⁷ câmie vakfetmişlerdir. Ahmed Şah ve Fatıma Hatun tarafından câmie yapılan vakıflar, Memlûk ve Osmanlı sultanları tarafından mukarrer tutulmuştur. Zamanla mahallin eşrafı da câmie yeni yerler vakfetmişlerdir. Bunlardan Mehmed bin Mehmed, on nefer hâfıza, bazı köy ve mezraaların muayyen hisselerini, her cuma günü Kur'ân-ı Kerîm'den üçer cüz okumaları şartı ile vakfetmiştir²⁸. Bu köy ve mezraaların vakfedilen hisseleri şöyledir:

Kağnud-ı süflâ köyü mâlikâne hissesi, Ağcaviran mezraası 1/2 mâlikâne hissesi ve 3 parça tarla, Balmana mezraası 1/2 mâlikâne hissesi, Üçkilise mezraası

21 Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, III, (nşr Ahmet Cevdet), İstanbul 1314, 213.

22 Kitâbe için bk M V. Berchem-H Edhem, *a.g.e.*, s. 79, A. Gabriel, *a.g.e.*, s 187, N Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 183; Y Önge, "Divriği Ulucâmiî ve Daruşşifâsında Usta ve Sanatkar Kitabeleri", *DUCDŞ*, s 51-52.

23 H. Arel, "Divriği Ulucâmiî Kuzey Portalinin Mimarî Kuruluşu", *V.D*, V, (Ankara 1962), 99-111; K. Erdman, "Die Turen der Ulu câmi in Divriği", *DUCDŞ* Ekler kısmı, s 424-427.

24 Geniş bilgi için bk. Z. Oral, "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitâbeleri ve Tarihçeleri", *V.D*, V, (Ankara 1962), 43-49.

25 Bu onarım ve ilâveler için bk Y. Önge, "Divriği Ulucâmiî ve Daruşşifâsında Günümüze Kadar Yapılmış Olan Onarımlar, Değişiklikler ve İlâveler", *DUCDŞ*, s 54-58.

26 Vakfiye için bk. M V. Berchem-H Edhem, *a.g.e.*, s 107-110; İ Kayaoğlu, "Vakfiyenin Değerlendirilmesi", *DUCDŞ*, s 10-11

27 Metinde bu şekilde geçmesine rağmen bunun mâlikâne hisseleri olması lâzım gelir.

28 1519 tarihli evkâf defterinde şöyle denilmektedir: "Mehmed bin Mehmed nâm kumesne on nefer hâfıza ba'zı karye ve mezra'alar vakf etmiş ki her cum'a guni üçer cuz Kur'ân-ı Kadîmden kurâ'at ideler elân şart-ı vâkfi ri'âyet olunduğu ve zıkr olan evkâf vakf-ı sahîh idugi şuhûd-ı 'udül şehâdetule sâbit olub deftere sebt olundi ve karye ve mezârî' bunlardır ki zıkr olunur . ." (BOA, MAD 3332, s 17)

1/4 ve 1/8 mâlikâne hisseleri, Darü'l-ulyâ ve Darü'l-süflâ mezraaları mâlikâne hisseleri.

Pir Mehmed bin Şeyh Sabur da, Divriği çarşısındaki üç dükkânı, câmiin imâm, müezzin ve ferrâşına vakfetmiştir. Vâkıf, bu vakıflara karşılık bu üç şahsın haftada iki gün babası Şeyh Sabur türbesine gidip, Kur'an-ı Kerim okuyup, sevâbını Şeyh Sabur ve sair ehl-i islâm ruhuna hediye etmelerini şart koşmuştur²⁹.

Mahmud Bey bin Mehmed Bey ise, Murvane ve bazı köylerin muayyen hisselerinin yarı mahsûlâtını evlâdına, diğer yarı mahsûlâtını da cuma salâsından evvel 'aşr okumaları şartı ile, Ulu câmide 6 hâfıza vakfetmiştir³⁰.

Bu köyler ve vakıf hisseleri şöyledir: Dirgiriğ (Fenk=Murvane) köyü mâlikâne hissesi, Hinavre köyü 1/3 mâlikâne hissesi, Pekerdu köyü 1/2 mâlikâne hissesi, Güresin köyü 1/4 mâlikâne hissesi.

Câmiin vakıf gelirlerinin vazifelilerine nasıl taksim olunacağı, 1519 tarihli defterde belirtilmektedir. Buna göre, gelir 22 hisse itibarı ile şu şekilde taksim olunacaktır: 4 hisse hatîbe, 4 hisse nâzıra, 4 hisse imâma, 4 hisse müezzine, 3 hisse ferrâşa, 1 hisse Şâfi imâmına, 1 hisse muarrife.

Bu tarihte câmiin imâmı, Mevlânâ Sinaneddin'dir. Hatîb, daha önce Divriği'de kadılık da yapmış olan Mevlânâ Bedreddin bin Bünyamin'dir ki, câmi evkâfının nâzirliği da bunun uhdesindedir. Müezzin Hamza, ferrâş Abdullah, ser-mahfil Halife Mehmed, imâm-ı Şâfi Pir Ahmed, muarrif Mevlânâ Çırağ'dır³¹. 1530'da ise, imâm Mustafa Fakîh, müezzin Mehmed veled-i Hamza idi³².

Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı gibi câmiin vakıf gelirleri 1519'da, 17.053 halebî akçe (6821 osmanî akçe) iken; 1530'da, 12.152 akçe olmuştur³³.

Tablo 1: ULU CÂMIİN VAKIFLARI

GELİR NEVİ	SENELİK HÂSILI	
	1519	1530
Bahtıyar koyu mâlikâne hissesi	1022	756
Aşağı Zagur (Zuvuz, MAD 3332) koyu mâlikâne hissesi	1336	973
Haçige koyu mâlikâne hissesi	877	920
Han-ı Murçinge koyu mâlikâne hissesi	1318	586
Handuros mezraası mâlikâne hissesi	581	395

²⁹ BOA, MAD 3332, s 18

³⁰ BOA, MAD 3332, s 18

³¹ BOA, MAD 3332, s 18

³² BOA, TD 408, s 678

³³ BOA, MAD 3332, s 16-18, BOA, TD 156, s 180-182

Mahru, Todnesi, Todosis mezraaları mâlikâne hissesi	3232	791
Oyuk mezraası mâlikâne hissesi	168	230
Havene (Havna) mezraası mâlikâne hissesi	108	110
Cac mezraası mâlikâne hissesi	hâli	1723
Şehrin muhtelif yerlerinde 7 parça arazi	328	766
Câmî-i kebîr mahallesinde Esmâ evi denilen bir ev	25	25
Gedüğe mezraası mâlikâne hissesi	-	1038
Divriği çarşısında dükkân yerleri	-	40
Yukarı hamamın 1/2'i	-	540
Savrun mezraası mâlikâne hissesi	hâli	-
Venk-i diğer mezraası 2/3 mâlikâne hissesi	-	150
Ansas mezraası 2/3 mâlikâne hissesi	-	290
Bırı Hatiboğlu, diğeri Keçeci bağı denilen toplam 2,5 mudluk yer	33	100
Karapınar yeri denilen 0,5 mudluk yer	11	49
Bir harap bağ ve İskender kuyusu civarında bir ev	-	30
Bir bağ yeri	-	45
Kuşçu mübârek yeri denilen bir parça arazi	30	56
Behrûz yanında 0,5 mudluk bir parça arazi	11	42
Hacı Hamza tarlası denilen 0,5 mudluk bir parça arazi	11	49
İnce ark altında bir mudluk arazi	22	70
İnce ark altında bir mudluk arazi	22	63
Câmî-i kebîr mahallesinde Bulbul evi denilen bir ev	24	24
Câmî-i kebîr mahallesinde ferrâş evi denilen bir ev	24	24
Bir eskici dükkânı	24	24
Divriği çarşısında uç dükkân	-	100
Aşağı Kağnud köyü mâlikâne hissesi	889	590
Ağcavıran mezraası 1/2 mâlikâne hissesi	179	191
Uç kilise mezraası 1/4 ve 1/8 mâlikâne hisseleri	297	254
Darıözü-ı ulyâ (Dârü'l-ulyâ) mezraası 4/5 mâlikâne hissesi ve Darı- özü-ı süflâ (Daru'l-süflâ) mezraası 2/5 mâlikâne hissesi (Bu mezra- aların 1519'da mâlikâne hisselerinin tamamının vakıf olduğu kayıt- lıdır BOA, MAD 3332, s 17)	hâli	510
Balmana mezraası 1/2 mâlikâne hissesi	480	598
Dırgırig (Fenk=Murvane) koyu mâlikâne hissesi	714	-
Hınavre köyü 1/3 mâlikâne hissesi	335	-
Güresin koyu 1/4 mâlikâne hissesi	3945	-
Pekerdun koyu 1/2 mâlikâne hissesi	787	-
Bırı Enbiya yeri, biri Arz-ı han denilen, diğeri de şehir yakınlarında uç parça arazi	120	-
TOPLAM	17 053	12 152

3. Sinaniye Mescidi

Bugün tamamen ortadan kalkmış olan bu mescid, Kalealtı mahallesinde yer almakta idi. Yapılış tarihi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak, evkâf defterlerindeki kayıtlardan, bânîsinin Hâcı Sinan bin Ahmed olduğu ve mescidin yanında bir medrese ve bir de türbenin bulunduğu anlaşılmaktadır³⁴. Hâcı Sinan bin Ahmed, yaptırdığı bu külliyeğe aşağıdaki köy, mezraa ve dükkânların muayyen hisselerini vakfetmiştir.

Vartan köyü 2/3 mâlikâne hissesi, Şiki-i Ermeni mezraası 2/3 mâlikâne hissesi, Kızılca viran köyü mâlikâne hissesi, Ağcahisar köyü mâlikâne hissesi, Mizmagan (Mizmugan)'da zirâata elverişli 2 parça arazinin mâlikâne hisseleri, Nehr-i kebîr yakınlarında 2 parça arazinin mâlikâne hisseleri, Tokmakpınarı çırşısında üç dükkân, Yukarı çarşıda, alt kısmında iki hücre bulunan bir dükkân.

Vakıfların, H. 729/M. 1328-1329 tarihli vakfiyesinin olduğu evkâf defterlerinde kayıtlıdır. Bu vakıflardan elde edilen gelir, 1519'da 3728 halebî akçe (1491 osmanî akçe) olup, 1530'da 3976 akçeye yükselmiştir. Vâkıf, bu gelirin 1/3'ünün vakfın tevliyet ve nezâretine, 2/3'sinin de mescid, medrese ve türbeye sarf olunmasını şart koşturmuşur³⁵.

4. Behruz Mescidi

Bu mescidin, kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Evkâf defterlerinde, mescidin bânîsinin bir de han yaptırdığı ve bunun, Sibir nâhiyesine bağlı Behruz mezraasında olduğu kayıtlıdır³⁶. Mescidin, 1519'da harap bir vaziyette olduğu anlaşılmaktadır. Vakıf gelirleri ise 1519'da 55 halebî akçe (22 osmanî akçe); 1530'da 655 akçedir. Bu gelirler, Behruz ve Venk mezraaları mâlikâne hisseleri ile şehir içerisinde 2 mudluk³⁷ ve mescid ve türbenin de içinde bulunduğu 0.5 mudluk arazilerden elde edilmekte idi³⁸.

34 "Evkâf-ı mescid medrese ve kubbe ki Hâcı Sinan bin Ahmed binâ etmişdir Sinaniye dunekle ma'rûfdu." (BOA, MAD 3332, s. 20; BOA, TD 156, s. 183); N. Sakaoglu, buradaki türbenin ismini Sinaniye Hatun türbesi olarak zikrediyor (N. Sakaoglu, a.g.e, s. 146) Bu külliyeğe Sinâniye denmesinin sebebi, Sinaniye Hatun diye birisinin burada medfün olmasından değil, mescid, medrese ve kubbe (türbe) kelimelerinin müennes olmalarından dolayıdır.

35 BOA, MAD 3332, s. 20; BOA, TD 156, s. 183.

36 "Evkâf-ı mescid ve han-ı Behruz" (BOA, MAD 3332, s. 20.), "Evkâf-ı mescid ve han ve kubbe-ı Behruz mescid-i mezbur Divriği bağları içinde ve han dahi nâhiye-ı Sivirdedür mezra'a-ı Behruzdadır" (BOA, TD 156, s. 183.).

37 Bu tabir ile iki mud hububâtın ekilebileceği arazi kastedilmektedir. Mud, bir tur ağırlık ölçüsü olup değeri her yerde aynı değildir. Meselâ, 1 mud, Kütahya'da 20, Dıyarbakır'da 16, Harput'ta 8, Arapkir'de 4 İstanbul kilesine eşdeğerti (M. Z. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, İstanbul 1983, 597; W. Hinz, "İslâm'da Ölçü Sistemleri", (çev. A. Sevim), T.A.D., 5, (İstanbul 1990), 57 1519 tarihli vakıf defterinde verilen mud ölçüsünün, Divriği muddu olduğu belirtilmektedir (*Sahrâ nâm mevzî' de uç kut'a yir tahminen dört mudluk var Divriği muddile*, BOA, MAD 3332, s. 16). Ancak, ne bu delterde ne de Divriği livâsına ait bilgileri içeren diğer defterlerde, Divriği muddunun kaç İstanbul kilesine eşdeğer olduğuna dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır

38 BOA, MAD 3332, s. 20; BOA, TD 156, s. 183-184

5. Kemankeş Mescidi

Aynı ismi taşıyan mahallede mescid ve türbe olarak inşâ ettirilmiştir. Türbe üzerindeki kitâbede, Mevdud oğlu Hacib Sıraceddin tarafından, oğlu Nureddin Salih için, H. 638 (M. 1240-1241) yılında yaptırıldığı kayıtlıdır³⁹. Sekizgen plânlı ve kesme taştan inşa edilmiş türbenin içerisinde, kitâbesiz iki sanduka yer almaktadır. Türbenin yanında yer alan mescid, bu gün dahi ibâdete açıktır. Bu mescidin vakıf geliri, 1519'da 298 halebî akçe (119 osmanî akçe); 1530'da 634 akçedir. Bu gelir, Bollu mezraası 3/4 mâlikâne hissesi (1519 tarihli defterde bu mezraanın mâlikâne hissesinin tamamının mescidin vakfı olduğu kaydedilmiştir.), Sirhav mezraası 1/2 mâlikâne hissesi ile 9 mudluk 3 parça araziden elde edilmekte idi. Mescidin imâm ve müezzinlik vazifesi, 1519'da İbrahim Fakîh'in üzerinde idi. Ayrıca, bu tarihte mescidde günde üç vakit namaz kılındığı da vakıf defterinde belirtilmektedir⁴⁰.

6. Ziniski Mescidi

Bu mescid, aynı ismi taşıyan köyde yer alıyordu. Bu köyün Divriği'den eski bir şehir olduğu, medrese ve câmiinin bulunduğu ancak, hâl-i hazırda câmi ve medresenin harap olduğu, otuz yıldan fazladır medreseye müderris tayin olunmadığı 1519 tarihli defterde kayıtlıdır. Zaten, 1530 tarihli defterde de medrese vakıflarının mescide ilhak olduğu belirtilmektedir. Mescid, medrese ve câmiin vakıfları 1519 tarihli defterde ayrı ayrı kaydedilmiştir. Buna göre, Ovacık-ı süflâ köyünün mâlikâne hissesi medrese vakfıdır. Bundan başka, iki parça tarlanın da daha önceden medresenin vakfı olduğu belirtilip, ihzârının müyesser olmadığı kaydolunmuştur. Mescidin vakfı, 1,5 mudluk bir tarladan ibarettir. Câmiin ise vakıfların ve vakfiyesinin zâyi olduğu belirtilip, sadece 1 mudluk bir tarlanın bulunduğu belirtilmektedir⁴¹. 1530'a gelindiğinde medrese vakıflarının mescide ilhak olduğu kaydedilmektedir. Camiinin vakfı olan tarla da bu tarihte defter kayıtlarında yer almamaktadır⁴². İşte yukarıda zikrettiğimiz vakıflardan elde edilen gelirin tamamı 1519'da 1176 halebî akçe (470 osmanî akçe); 1530'da, 813 akçedir. Mescidin imâmı 1519'da Abdülmecid bin Hamid'dir. Vakfın mütevellisi, 1519'da İlyas; 1530'da Mehmed bin Abdülkerim'dir.

7. Tûr Bâlî Mescidi

Mescidin kim tarafından, ne zaman yaptırıldığı hususunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Mescid ile ilgili, 1519 tarihli defterde hiçbir kayıt bulunmamasına karşın, 1530'da Hürbak mezraasının 1/4 mâlikâne hissesi mescide vakıf kaydedilmiştir. Vakfın, H. 887/M. 1472 tarihli vakfiyesi olup, geliri 1530'da 300 akçedir⁴³.

³⁹ Kitâbe için bk. M V Berchem-H Edhem, *a.g.e.*, s. 86, N Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 143-144

⁴⁰ BOA, MAD 3332, s. 19, BOA, TD 156, s. 184

⁴¹ BOA, MAD 3332, s. 21

⁴² BOA, TD 156, s. 186

⁴³ BOA, TD 156, s. 185

8. Vecheddin bin Satılmış Mescidi

Divriği şehrinde yer alan bu mescid, Vecheddin bin Satılmış tarafından inşa ettirilmiştir. İnşâ tarihi hakkında bir bilgi bulunmamasına rağmen, Ohcur (Ağcur) mezraası mâlikâne hissesinin, H. 613/M. 1216-1217 yılında, bânîsi tarafından mescide vakfedildiği her iki vakıf defterinde de kaydedilmiştir. Buradan mescidin de aynı tarihlerde inşa ettirildiği tahmin olunabilir. Sadece bu mezraadan oluşan mescidin vakıf geliri, 1519'da 70 halebî akçe (28 osmanî akçe) iken, 1530'da 383 akçe olmuştur⁴⁴.

9. Sittî Melike Mescidi

Bugünkü Şemsibezirgan mahallesinde, Şahin Şah türbesinin yanında yer alıyordu. Yapılış tarihi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamasına karşın, yanındaki türbe, kitâbesinden anlaşıldığına göre, H. 592/M. 1195 tarihinde yapılmıştır. Mescidin vakıf geliri, 1530'da 1749 akçedir. Bu gelir, Kalun köyü mâlikâne hissesi ile Sivir köyü mâlikâne hissesinin 7/24'sinden meydana gelmekte idi. Vakfın tevliyeti, padişah berâtı ile Abdülgaffar elinde idi⁴⁵.

II. TÜRBELER

1. Şahin Şah Türbesi (Sittî Melike Türbesi)⁴⁶

Bugün hâlâ mevcudiyetini koruyan türbe, Şemsibezirgan mahallesindedir. Kitâbesinden anlaşıldığına göre, H. 592/M. 1195 tarihinde yaptırılmıştır⁴⁷. Üç ayrı cephede üç penceresi bulunmakta olup, sekizgen plânlıdır⁴⁸.

Türbenin vakıfları ile ilgili olarak, 1519 tarihli defterde bilgi bulunmamaktadır. 1530 tarihli defterde de iki kısım hâlinde verilmiştir. Birinci kısımda verilen

44 BOA, MAD 3332, s 24, BOA, TD 156, s 184-185

45 BOA, TD 156, s. 185.

46 Şahin Şah türbesi halk arasında Sittî Melike türbesi olarak bilinmektedir. Bu türbenin ismini O. Turan, Sittî Melike (O. Turan *a g e*, s. 67), F Sumer ise, Sittî Melike (F Sumer, *a. g. e*, s 13) olarak zikretmektedir. Bu ismin doğrusu F. Sumer'in kaydettiği gibi Sittî Melike olmalıdır. Çünkü, 1530 tarihli evkâf defterinde bu isim gayet açık bir şekilde "سیتی ملکه" ile yazılmıştır (BOA, TD 156, s. 186, 209, 211). Bilindiği gibi "Sittî" kelimesi "seyyid" kelimesinin müennesi olup hanım, hatun anlamındadır (Ş Samı, *Kamus-ı Türkî*, I-II, İstanbul 1317, s 708) Türbenin yanındaki mescidin bânîsi olan bu Mengüçüklü Melikesinin kim olduğu hakkında kesin bir bilgi yoktur. Bu hatun, N Sakaoğlu'nun belirttiği gibi "Divriği Mengüçük hanedanının kapanmasından sonra aynı soydan gelen bir kadın" (N. Sakaoğlu, *a. g. e*, s. 131 n 1) olabileceği gibi Şahin Şah'ın hanımı da olabilir. Ancak bir gerçek var ki kimliği hakkında kesin bir bilgi bulamadığımız bu hatun olduktan sonra Şahin Şah türbesine defnedilmiş ve muhtemelen bundan dolayı da halk bu türbeye Sittî Melike türbesi demiştir.

47 Kitâbe için bk. M. V. Berchem-H. Edhem, *a g e*, s. 66

48 Türbenin mimarî özellikleri için bk. A. Gabriel, *a g e*, s 189, O. Aslanapa, *a g e*, s. 249-250, N. Sakaoğlu, *a. g. e*, s 131-137

vakıflar şunlardır: Kuruncur (Burunsuz) köyü mâlikâne hissesi ile Divriği şehrinde biri Mekke oğlu bağı, diğeri şehir yakınlarında olmak üzere iki parça arazi ve ikinci arazide bulunan ceviz ağaçları. Bunlardan elde edilen gelirin toplamı, 902 akçedir. Vakfın tevliyeti, evlâda meşrû olup 1530'da Mevlânâ İskender Çelebi'nin elindedir⁴⁹.

İkinci kısımdaki vakıflar ise şunlardır: Venk köyü mâlikâne hissesi, Dirgirikcik, Sincan, Çahcur mezraaları mâlikâne hisseleri, 1 parça arazi ve 14 adet debbağhâne dükkânı.

Bunların tamamından elde edilen gelir de, 1197 akçedir. Bu vakıfların da tevliyeti evlâda meşrû olup, padişah berâtı ile Abdülfenar elindedir⁵⁰.

2. Hoca Mircan Türbesi

Hoca Mircan'ın kimliği ve türbenin nerede olduğu hakkında, evkâf defterlerinde herhangi bir bilgi yoktur. Türbenin vakıfları ile ilgili, 1519 tarihli defterde bir bilgi bulunmamakta olup, 1530 tarihinde 54 akçelik geliri olduğu kaydedilmiştir. Bu gelir, Mircan tepesinde 5 aded ev, 7 parça bağ ve 2 parça araziden elde edilmekte idi⁵¹.

3. Çakırca Bey Türbesi

Eşke köyünün mâlikâne hissesini Çakırca Bey kendi türbesine vakfetmiştir⁵². Vakfın H. 903/M. 1497-1498 tarihli kâdı Seyfeddin bin Ahmed'den sâdir *binâ sakı*⁵³ var idi. Bu vakfın tevliyeti evlâda meşrû olup 1530'da vâkıfın evlâdından Ferhad, Ahmed ve Mısır Hatun ellerindedir. Aynı tarihte gelir 1254 akçedir⁵⁴.

III. MEDRESELER

1. Medrese-i Kübrâ (Dârü'ş-şifâ)

Bu medrese, Mengüçükler'in Erzincan meliki Behram Şah'ın kızı ve Ulu câmiin bânisi Ahmed Şah'ın hanımı Turan Melike tarafından yaptırılmıştır⁵⁵.

⁴⁹ BOA, TD 156, s. 209.

⁵⁰ BOA, TD 156, s. 211-212.

⁵¹ BOA, TD 156, s. 210-211.

⁵² Bu vakfın türbe vakfı olduğu 1530 tarihli evkâf defterinde belirtilmemiştir. Ancak 1549 tarihli mufassal defterde köyün gelirlerinin kimlere ait olduğu belirtilirken mâlikâne hissesinin Çakırca Bey türbesine vakf olduğu belirtiliyor. Defterdeki kaydı aynen alıyoruz. "*husse-i vakf-ı türbe-i Çakır Bey mâlikâne tamamen*" (BOA, TD 252, s. 83).

⁵³ Şer'i mahkemelerden verilen resmî hüccet, ilâm veya berat (Ş. Sami, a g l, s. 829)

⁵⁴ BOA, TD 156, s. 208-209.

⁵⁵ "*Medrese-i kubrâ kı Turan Melike bint-i Behram Şah binâ etmiştir bâtun-ı Divriği de câmi'-ı şerîfe muttasıl cânib-ı kiblesinde*" (BOA, MAD 3332, s. 21)

Önden iki katlı, tamamı 8 oda ve üç eyvandan oluşur⁵⁶. Batı yönüne açılan tek kapısı vardır. Bu kapı üzerindeki kitâbeden, Ulu câmi ile beraber H. 626/M. 1228-1229 yılında yaptırıldığı anlaşılmaktadır⁵⁷. Mimârı, Ulu câmiin de mimârı olan Hürrem Şah'tır⁵⁸. Medreseye Turan Melike tarafından yapılan vakıfların, Memlûklar zamanında zâyi olduğu ve vakfiyesinin de bulunmadığı, 1519 tarihli vakıf defterinde belirtilmektedir. Medresenin vakfı olan Kömek ve Küreksi köyleri mâlikâne hisselerini Tac-i Melike bint-i Melik Mehmed Bey bin Behram Şah'ın H. 797/ M. 1394-1395⁵⁹ tarihli vakfiye ile vakfettiği kayıtlıdır⁶⁰. Bu vakfı yapan Tac-i Melike'nin, Turan Melike'nin yeğeni olduğu anlaşılıyor. Bilindiği gibi, Behram Şah Mengüçükler'in Erzincan kolunun beyidir. Mehmed ise, onun ölümünden sonra Karahisar Meliki olan Muzaffereddin Muhammed'dir. Tac-i Melike de onun kızıdır. Bu köylere ek olarak 1530 tarihli defterde 1 mezraanın mâlikâne hissesi de Tac-i Melike'nin medreseye yaptığı vakıflar arasında gözükmektedir⁶¹. Yine, 1519 tarihli defterde Tac-i Melike'nin yaptığı bu vakıfların hangi nisbetle, hangi cihetlere sarf olunacağı belirtilmiştir. Buna göre, gelir yekûnu 220 hisse itibarı ile:

cihet-i tadrîs60 hisse, cihet-i i'âdet30 hisse, cihet-i nezâret30 hisse, cihet-i fukahâ48 hisse (4 kişi), cihet-i huffâz20 hisse (2 kişi), cihet-i ferrâş12 hisse.

Tac-i Melike'nin yaptığı bu vakıfların tevliyeti, evlâda meşrû olup, 1530'da İsfahan Şah bint-i Pir Mehmed elindedir. Bu vakıflardan medreseye sağlanan gelir, 1519'da 3184 halebî akçe (1273 osmanî akçe); 1530'da 2692 akçedir⁶².

Tac-i Melike'den başka şahısların da, zamanla medreseye bazı yerleri vakfettikleri görülmektedir. Bunlardan Halil bin Abdullah, Kesme köyünün 1/3 mâlikâne hissesini medreseye vakfetmiştir. Bu vâkıfın koyduğu şarta göre, vakıftan elde edilen yıllık gelir 100 hisse itibarı ile, 20 hissesi Şemseddin isimli müderrise, ondan sonra da medresede kim müderris olursa ona verilecektir. Geriye kalandan 30 hisse vakfın mütevellisine verilecek. Arta kalan 50 hisse de, cumadan cumaya Kur'ân-ı Kerîm'den 5'er cüz okumaları şartı ile, 6 fakîhe verilecektir. Bu vakıftan elde edilen gelir, 1519'da 1890 halebî akçe (756 osmanî akçe); 1530'da 2210 ak-

⁵⁶ Dârü'ş-şifâ'nın mimarî özellikleri için bk. M. V. Berchem-H. Edhem, *a.g.e.*, s. 71-72; A. Gabriel, *a.g.e.*, s. 183-188, O. Aslanapa, *a.g.e.*, s. 157; S. Ogel, *Anadolu Selçuklularında Taş Tezyinatı*, Ankara 1966, s. 26-27.

⁵⁷ Kitâbe için bk. M. V. Berchem-H. Edhem, *a.g.e.*, s. 77, A. Gabriel, *a.g.e.*, 187; N. Sakaoğlu, *a.g.e.*, 201-202.

⁵⁸ M. V. Berchem-H. Edhem, *a.g.e.*, s. 80; A. Gabriel, *a.g.e.*, s. 187

⁵⁹ 1519 tarihli defterde böyle bir vakfiyeden bahsedilmemesine rağmen, 1530 tarihli vakıf defterinde vakfın, H. 797/M. 1394-1495 tarihli vakfiyesinin olduğu kayıtlıdır (BOA, TD 156, s. 186)

⁶⁰ BOA, MAD 3332, s. 21

⁶¹ BOA, TD 156, s. 186

⁶² BOA, MAD 3332, s. 21, BOA, TD 156, s. 186-187.

çedir. Vakfın kadı Ebüvezid bin Abdülkerim'den sâdır, H. 801/M. 1398-1399 tarihli vakfiyesinin de olduğu belirtilmektedir⁶³.

Ayrıca, Arçuki-i ulyâ köyünün mâlikâne hissesini, Fatıma bint-i Hasan isimli hanım, medresenin yanındaki türbeye kendisi vefat edince defnolunması şartı ile H. 724/M. 1323-1324 tarihinde vakfetmiştir. Kendisi ölünce de buraya defnolunmuştur. Vakfın, Divriği kadısı Abdülkerim bin Sadullah ve Erzincan kadısı Mehmed bin Yusuf'tan sâdır vakfiyelerinin olduğu 1519 tarihli defterde belirtilmektedir. Vakfın tevliyetinin de kendisinin ölümünden sonra, evlâtlık üzere Emir Ali bin Mehmed el-Erzincanî elinde olmasını, şart koşmuştur. Ayrıca, köyün mahsûlünün öncelikle medrese ve türbenin imâr ve onarımı için kullanılmasını, sonra mahsûlden yılda:

500 halebî akçe türbede Kur'ân okumaları şartı ile iki hâfıza, 200 halebî akçemedrese talebeleri ve fakîhlere, 50 halebî akçeferrâşa, 50 halebî akçetürbe hâdimine, 50 halebî akçecâmi müezzinine (Ulu câmi), 200 halebî akçevâkıfın azadlı kölesi (mu'takı) Ferec bin Abdullah'a, sonra onun evlâdına nesilden nesle 2 akçe verilmesini; 600 halebî akçe Rega'ib, nısf-i Şaban ve Kadir gecelerinde helva pişirilmek üzere, 200 halebî akçe2 bayramda yemek pişirilmek için, 100 halebî akçeâşûrede (10 Muharrem) herise pişirilmek için, 100 halebî akçetürbede çerağ yağına ayrılmasını; 500 halebî akçevakfı ziyaret edenlere verilmesini; bunlardan arta kalanın da tevliyet hissesi olmasını istemiştir.

Yine bu defterdeki bir başka kayda göre de, H. 835/ M. 1431-1432'de vakfın mütevellisi olan, Emir Ali evlâdından Melik Ahmed bu vakfı, Hâcı Davud isimli şahıs ile Murvane isimli köy ve Erzincan'da Seremeydan denilen bir parça arazi ile değiştirmiştir. Ancak, Yavuz Sultan Selim zamanına kadar, hem Arçuki-i ulyâ köyü, hem de bununla değiştirilen yerler yine eski sahibinin tasarrufunda kalmış. Bu devirde mütevellî olan Taceddin bin Ahmed, Divriği mahkemesine müracaat ederek yapılan istibdâlin sahîh olmadığını belirtmiştir. Kadı Sinanedin Yusuf bin Hisar Bey de, istibdâli geçersiz kılarak vakfı eski hâline iade etmiştir⁶⁴. Bu vakfın geliri, 1519'da 2589 halebî akçe (1035 osmanî akçe); 1530'da da 2080 akçedir⁶⁵.

2. Zeynebiyye Medresesi

Bu medresenin, bânîsi ve hangi mahallede yer aldığı hususunda bir bilgi bulunmamaktadır. Medresenin vakıf geliri, 1519'da 1583 halebî akçe (633 osmanî akçe); 1530'da 1360 akçedir. Bu gelir, Decdegü ve Hazkırak köyleri ile Feth âbâd mezraası mâlikâne hisselerinden elde edilmekte idi. Vakfın mütevellisi, 1530'da padişah berâtı ile sâdâtdan Seyyid Hüseyin isimli şahıstır⁶⁶.

⁶³ BOA, MAD 3332, s 22, BOA, TD 156, s 188

⁶⁴ BOA, MAD 3332, s 22-23

⁶⁵ BOA, MAD 3332, s 22, BOA, TD 156, s 188

⁶⁶ BOA, MAD 3332, s 23, BOA, TD 156, s 187-188

3. Lalaiyye (Lala Eyne) Medresesi

Bu medresenin de şehrin neresinde yer aldığı bilinmemektedir. Medrese-i kübrâ ile bu medresenin vâkıfının aynı şahıs ve vakıflarının da aynı vakfiyede kayıtlı olduğu, 1530 tarihli defterde belirtilmektedir. Ancak, burada sözü edilen vâkıfın Turan Melike mi yahut da Tâc-i Melike mi olduğu hususunda herhangi bir bilgi verilmemiştir. Medresenin vakıf geliri, 1519'da 1732 halebî akçe (792 osmanî akçe) iken; 1530'da 1977 akçedir. Bu gelir, Ödek köyü ile Sırasöğüd ve Parpertek mezraaları mâlikâne hisselerinden elde edilmekte idi⁶⁷.

IV. ZÂVİYELER

Zâviye, herhangi bir tarîkâta mensûp dervişlerin topluca yaşadıkları ve gelip geçen yolculara bedava yiyecek, içecek ve barınacak yer sağlayan bina yahut bina topluluklarına verilen isimdir⁶⁸. İncelediğimiz evkâf defterlerine göre, Divriği kazâsında 1519'da 9, 1530'da 14 zâviye yer alıyordu. Aşağıdaki tablodan da anlaşılacağı üzere, bu zâviyelerin vakıflarının geliri, 1519'da 6058 halebî akçe (2423 osmanî akçe); 1530'da 15051 akçedir.

Tablo 2: DİVRİĞİ KAZÂSINDAKİ ZÂVİYELERİN VAKIFLARI

ZÂVİYENİN ADI	VAKIFLARI	SENELİK HÂSILI	
		1519	1530
Ahî Polad (Bolad)	Hobek koyu mâlikâne hissesi	615	600
	Bırı zâviye onunde, diğeri Uluzai (Uruncar) yakınında toplam 6 mudluk arazi	132	63
	Toplam	747	663
Hâci Mehmed bin Mehmed	Sıvır koyu 1/3 mâlikâne hissesi	529	368
	Gulmene mezaası 1/2 mâlikâne hissesi	40	554
	Dıraht denilen 1 parça arazının 1/3 mâlikâne hissesi	-	35
	Bırı Mızmagân'da, bırı zâviyenin kıblesi tarafında, bırı Hâcib bağı yakınında, bırı Çarpan sokağında toplam 9 mudluk 4 parça arazi	198	230
	Dâru'l-mulûk mahallesinde 1 mudluk arazi	22	-

⁶⁷ BOA, MAD 3332, s. 23; BOA, TD 156, s 187

⁶⁸ S Faruki-A.Y Ocak, "Zâviye", JA, XVIII, 468

	Yukarı hamamdan 7 kirat ve 1/3 kirat ⁶⁹	-	480
	Toplam	789	1667
Şeyh Osman	Kemkine mezraası mâlikâne hissesi	hâfî	420
	Eruklu mezraası mâlikâne hissesi	hâfî	827
	Biri Kamışlık denilen Zıniski koyünde toplam 3 mud, 30 kilelik iki parça arazi	90	126
	Yuvalar (Yuvalar) mezraası 1/2 mâlikâne hissesi	hâfî	245
	Zıniski köyünde biri Kurd bağı, biri Hacı Hasan vakfı, diğeri de Osman bağı ya da Yahya Danişmend bağı denilen 3 parça arazinin mâlikâne hisseleri	-	209
	Koğuş köyünde bir parça arazinin mâlikâne hissesi	-	29
	Biri Kızıltarla denilen, üçü de zâviye yanında 4 parça arazi	-	85
	Toplam	90	1941
Göriccek (Şükrullah bin Küçük)	Esıksu mezraası mâlikâne hissesi	-	324
	Sırhav mezraası 1/2 mâlikâne hissesi	100	200
	Biri Göriccek yeri denilen, diğeri zâviyenin kapısı önünde takriben 30 kilelik iki parça arazi	25	42
	Zâviyenin güneyinde 3 ırgadlık bir bahçe	40	40
	Bu bahçenin bir miktar yerine Ferec Ağa, Kadı İskender Efendi'nin H 919/M 1513-1514 tarihli hücceti ile binâ yapmış, yılda 10 akçe icare verir	10	10
	Toplam	175	616
Hoca Yusuf	Biri zâviyenin kıblesinde, biri doğusunda, biri nehr-i kebir üstünde, biri Bayırcık denilen yerde toplam 1519'da 12,5; 1530'da 18 mudluk 4 parça arazi	275	406
Şeyh Bâyezid	Eksuk köyü mâlikâne hissesi	1019	1039
Esen Kutlu	Toplam 12 mudluk 4 parça arazi	266	142
	15 bağ	152	248
	Toplam	418	390
Ahî Yusuf	Cafra koyu mâlikâne hissesi	-1026	1156
	2 bahçe	22	25
	Toplam 6 mud, 75 kilelik 6 parça arazi	243	276
	Toplam	1291	1457

⁶⁹ Bu hisse 1519 tarihli defterde 7 kirat ve 1/6 kirat olarak kayıtlıdır. Kirat, Mısır alan ölçülerinden biri olup yaklaşık olarak 175 m² değerindedir (W. Hinz, "a.g.m.", s. 82) Buna göre, söz konusu hamamdan zâviyenin vakıf hissesi 1519'da 1254 m²; 1530'da 1283 m²'dir

Dede	Turunk (Durunk) koyu mâlikâne hissesi	hâlî	722
	Sarpan koyu mâlikâne hissesi	1188	720
	Şehir bağları içinde 3 mudluk 1 parça arazi	66	116
	Toplam	1254	1558
Savrun Baba	Kızık ve Karabey mezraaları mâlikâne hisseleri	-	209
	Şahkulu Abdal tasarrufunda bir çiftlik	-	500
	Toplam	-	709
Şeyh Merzifanî	Koğuş koyu 1/2 mâlikâne hissesi	-	207
Pir Eyüb	Pır Eyub vadisinde 32 bağ	-	500
	Ishak mezraası	-	400
	Toplam	-	1107
Niğ	Niğ mezraası mâlikâne hissesi	-	2000
Evhad Abad	Karahisar koyu mâlikâne hissesi	-	1067
	İkisi şehri içinde toplam 6 parça arazi	-	176
	Zâviyeye bitişik bir bağ	-	18
	Toplam	-	1261
	GENEL TOPLAM	6058	15051

B. EVLÂTLİK VAKIFLAR

İslâm devletlerinde bazı mülk sahiplerinin, topraklarını ailelerinin belirli bir ferdine veya hepsine birden vakfettikleri görülür. Bu gibi vakıflar için ileri sürülen, devletin müsâdere korkusundan ve İslâm verâset usulüne göre kadın ve kız çocuklara miras hakkı tanımamak için, böyle bir yola başvurulduğu fikri, tamamen gerçeği yansıtmamaktadır. Bu iddialardan ilki, ancak vüzerâ ve ümerâ gibi devletin yüksek kademelerindeki insanlar için geçerli olabilir. Taşrada yaşayan normal bir vatandaşın, böyle bir korkudan toprağını ailesine vakfetmesi mümkün değildir. İkinci iddiaya gelince, bu vakıflar tamamen erkek evlâda vakfedilmiş değildir. Hatta çoğunlukla erkek ve kız evlâda eşit olarak vafedilmişlerdir. Bu hâle göre, kadın ve kız çocuklardan miras kaçırma düşüncesi de sözkonusu değildir⁷⁰. Buradaki vakfetme gayesi, bu her iki iddiadan ziyade, toprağın nesiller elinde bütünlüğünü muhafaza ederek, ailenin şeref ve varlığını devam ettirmek içindir. Nitekim, bu şekilde vakfedilmiş olan toprakların satılması, borç ve diyet için haczi, cihaz olarak kadınlara verilmesi yada miras olarak paylaşılması mümkün değildir. Müşterek tasarruf durumlarında dahi, toprak parçalanmadan aile fertlerinin istifa-

⁷⁰ A. H. Berkî, "İslâm'da Vakıt, Zağanus Paşa ve Zevcesi Netîse Hatun Vakfiyeleri", V.D , IV, (Ankara 1958), 21

desi söz konusu olmakta idi⁷¹. Meselâ, Divriği kazâsındaki evlâtlık vakıfların büyük bir çoğunluğu ailenin müşterek tasarrufu altında idi. İşte bu neviden Divriği kazâsı hudutları dâhilinde, 1519'da 14, 1530'da 24 adet vakıf bulunmaktadır⁷². Defterlerde bu tür vakıflar kaydedildikten sonra hemen hepsi, vakfedilen şahsa nesilden nesle (defterlerdeki ifâde ile *neslen ba'de neslin, batnen ba'de batnın*) devam edecek, eğer soyu kesilir ise, (yine defterlerdeki ifâde ile *ba'del-inkıraz*) ümmet-i Muhammed'in fakirlerine verilecektir⁷³. Daha geniş bir fikir vermesi için, aynı vakfın hem 1519'daki, hem de 1530'daki kaydı aşağıda aynen verilmiştir.

<p><i>Karye-i Armutağ-ı Ermenıyan sulus mâlikâne hâsıl 1424</i></p> <p><i>Mezra'a-i Gümüşgördi sulus mâlikâne</i></p> <p><i>Karye-i mezbûre ile mezra'a-i mezbûrenın sulus mâlikâneleri Divriği kuzâtından Mahmud bin Mevdûd'un sene sitte ve 'ısrın ve semânemi'e ile muverrah hücceti mücebince Selvi Hatun bint-i İbrahim Beg'in vakfıdır Uhuvvesinden Bayram Hoca ve Bâyezîd ve Halil ve Celâl ve ahavâtından Bilgay Hatun ve Nusret Hatun ve vâkıfa-i mezbûrenın bint-i terbîsi Gulçin Hatun üzerlerine ve bu cumle mevkûf-ı 'aleyhler fevtunden sonra bunların evlâdına neslen ba'de neslin bunların evlâdı munkâriz olub asla kunesne kalmaduktan sonra fukarâ-yı muslimîne Hâliyâ mevkûf-ı aleyhum evlâdından İbrahim bin İbrahim bin Bayram Hoca el-mezbûr elinde vaz'u'l-yed eben 'an ceddın ve vakfiyet uzre min gayr-ı tagayyur mutasarrıf şehâdetu'l-şuhûdi'l-'udül (BOA, MAD 3332, s. 29)</i></p>	<p><i>Vakf-ı evlâd-ı Servî Hatun bint-i İbrahim Bey 'alâ evlâd-ı uhuvvethâ</i></p> <p><i>An karye-i Armutak-ı Ermenıyan tâbi'-i nâhiye-i Hıkmê sulus mâlikâne hâsıl 1856</i></p> <p><i>An karye-i Gumuşgördi tâbi'-i nâhiye-i mezbûre sulus mâlikâne hâsıl 354</i></p> <p><i>Yekûn 2210</i></p> <p><i>Zıkr olan karyelerden ta'yîn olan husselerin vakfiyeti teftîş olundukda ibudâ-i fetuhde ketb olunan defterde ve sonrağı defterde vakfiyeti bermücebi-i vakıfnâme-i şer'iyye ve şehâdet-i şuhûd-ı 'udül-ı şer'le sâbit olub vakf-ı mukarrer kayd olunmuş bulunub hâliyə dahi zıkr olan vakfiye Divriği kuzâtından Mevlânâ Kadı Mahmud bin Mevdûd'dan sâdir sene sitte ve 'ısrın ve semânemi'e ile muverrah sahih vakıfnâmesi ve merhûmu'l-mağfûrleh Sultan Selim Han tâbe serâhdan pâdişâh-ı 'âlem-penâh halledet hulâfetehu hazretlerinden mukarrernâmeleri olub kadîmi vakfiyetine sıkât-ı vilâyetden hayli müslumanlar şehâdet eyledukleri sebebden bei-karâr-ı sâbık defter-ı cedîde vakf-ı mukarrer kayd olundı Elân evlâd-ı vâkıfadan Melik Arslan ve Emurza Ali veled-i Sunullah ve Sitte Fatma bint-i Erzani mutasarrıflardır (BOA, TD 156, s. 197-198).</i></p>
---	---

1. Balaban Bin Abdullah Evlâtlık Vakfı

Hamo nâhiyesine bağlı Örenik köyünün mâlikâne hissesi, Balaban bin Abdullah'ın evlâtlık vakfıdır. Vakfın, H. 722/M. 1332 tarihli kadı Abdülkerim bin

⁷¹ Ö L Barkan, "Türk-İslâm Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller Şer'i Miras Hukuku ve Evlatlık Vakıflar", *Toplu Eserler*, I, İstanbul 1980, 212.

⁷² BOA, MAD 3332, s. 28-33, BOA, TD 156, s. 196-210

⁷³ Meselâ bk BOA, MAD 3332, s. 28, 29 v s, BOA, TD 156, s. 197.

Sadi'den alınan vakfiyesinin olduğu evkâf defterlerinde kayıtlıdır. Geliri, 1519'da 1193 halebî akçe (477 osmanî akçe); 1530'da 501 akçedir. Vakıf, 1519'da vâkıfın evlâdından Abdüsselam bin Mahmud, Hümameddin bin Emir Ali ve bazı kadınların tasarrufunda bulunmaktadır⁷⁴.

2. Mısır Hatun Bint-i İbrahim Şah Vakfı

Ziniski köyünün mâlikâne hissesini Mısır Hatun, Divriği kadısı Hibetullah bin Mahmud ve Elbistan kadısı Şahab bin Emir Halife huzurunda, H. 832/ M. 1428-1429 tarihli vakfiye ile, vaiz Molla Veli demekle meşhur Mehmed bin Osman bin Ali'ye vakf etmiştir. Vâkıf, vakfın tevliyet ve nezâretinin, 1/5 geliri karşılığı Divriği kadılarında Abdullah bin Halil bin Melik Arslan'a, ondan sonra da onun evlâdına geçmesini şart koşmuştur. Vakıf, 1519 ve 1530 tarihlerinde Molla Veli evlâdından Nisbet hatunun, tevliyet de Sunullah bin Nurullah bin Kadı Abdullah ellerindedir. Gelir ise, 1519'da 4577 halebî akçe (1830 osmani akçe); 1530'da 1411 akçedir. Bu köyün zikir edilen hissesinden başka, 1530'da bir dükkân ve bir demir fırını da vakıf olarak kaydolunmuştur⁷⁵.

3. Servi (Selvi) Hatun Bint-i İbrahim Bey Vakfı

Servi Hatun, Armutak-ı Ermeniyân ve Gümüşgördi köylerinin 1/3 mâlikâne hisselerini erkek kardeşleri, Bayram Hoca, Bâyezîd, Celâl ve kız kardeşleri, Bilgay Hatun, Nusret Hatun ile bint-i terbîsi, Gülçin Hatun'a vakfetmiştir. Vakfın, Divriği kadısı Mahmud bin Mevdûd imzalı, H. 826/M. 1422-1423 tarihli vakfiyesinin olduğu vakıf defterlerinde kayıtlıdır. Vakıf, 1519'da İbrahim bin İbrahim bin Bayram Hoca, 1530'da Melik Arslan, Emirza Ali veled-i Sunullah ve Sitte Fatıma bint-i Erzani ellerindedir. Gelir, 1519'da 1424 halebî akçe (569 osmanî akçe) iken, 1530'da 2210 akçeye yükselmiştir⁷⁶.

4. Ali Çelebi bin Hasan bin Cihan Şah Evlâtlık Vakfı

Ali Çelebi, Norşin köyünün 1/2 mâlikâne hissesini satın aldıktan sonra, H. 892/M. 1486-1487 tarihinde evlâdına vakfetmiştir. Vakıf, 1519'da oğlu Kasım Çelebi'nin elinde olup geliri, 1519'da 517 halebî akçe (206 osmanî akçe); 1530'da 997 akçedir⁷⁷.

5. Osman Bin Hâcı Nevruz Evlâtlık Vakfı

Arege köyünün mâlikâne hissesi, kadı Sadaka bin Ali'nin H. 848/M. 1444-1445 tarihli vakfiyesi ile Osman bin Hâcı Nevruz'un evlâtlık vakfidir. Vakfın ge-

⁷⁴ BOA, MAD 3332, s. 28, BOA, TD 156, s. 196

⁷⁵ BOA, MAD 3332, s. 29, BOA, TD 156, s. 197-198

⁷⁶ BOA, MAD 3332, s. 29, BOA, TD 156, s. 197-198

⁷⁷ BOA, MAD 3332, s. 29; BOA, TD 156, s. 198

liri, 1519'da 2333 halebî akçe (933 osmanî akçe); 1530'da 829 akçedir. Vakfı, 1519'da Şah Kubad bin Hacı Paşa bin Osman, 1530'da Mehmed ve Emir Ali tasarruf etmektedirler⁷⁸.

6. Hurşid Hatun Bint-i Mehmed Bey Evlâtlık Vakfı

Vazından köyü mâlikâne hissesini, Hurşid Hatun kendisinden sonra oğlu Nurullah'a, ondan sonra da onun evlâdına vakfetmiştir. Vakfın, kadı İskender bin Abdülcebbar'dan alınmış H. 920/M. 1514-1515 tarihli vakfiyesi ve H. 910/M. 1504-1505 tarihli binâ sakınının olduğu vakıf defterlerinde kaydedilmiştir. Geliri, 1519'da 510 halebî akçe (204 osmanî akçe); 1530'da 309 akçedir. Vakfa, 1530'da Sunullah, Abdullah ve Mehmed tasarruf etmektedirler⁷⁹.

7. Arapkir'li Çirkin bin Mezid Evlâtlık Vakfı

Arapkir'li Çirkin, aşağıdaki köylerin belirtilen hisselerini evlâdına vakfetmiştir.

Burunsuz Miyadun köyünün 1/2 mâlikâne hissesi, İrekmenkük köyünün 1519'da 1/4; 1530'da 1/4, 1/8 mâlikâne hisseleri, Yenice köyünün 1/6 mâlikâne hissesi, Kahtık köyünün mâlikâne hissesi, Ürik köyünün 1519'da 1/2 mâlikâne; 1530'da tamam mâlikâne hissesi, Gömüldürüm köyünün 1519'da 1/2; 1530'da tamam mâlikâne hissesi.

Vakfın geliri, 1519'da 2838 halebî akçe (1135 osmanî akçe) olup Arapkir'li Çirkin'in oğlu Süvar elindedir. Bu gelir, 1530 tarihli deftere göre 3073 akçedir. Ayrıca bu defterde vakıf köylerinden her birinin 60-70 yıllık binâ saklarının olduğu kayıtlıdır⁸⁰.

8. Hâcı Yusuf bin İshak Evlâtlık Vakfı

Hâcı Yusuf, aşağıdaki köy ve mezraaların belirtilen hisselerini, kadılar Seyfeddin bin Yusuf, Nurullah bin Halil ve Mahmud bin Bünyamin'den sâdir vakfiye ile H. 891/M. 1486 tarihinde evlâdına vakfetmiştir. Bu köy ve mezraalar şunlardır:

Norşin köyü 1/2 mâlikâne hissesi, Karaağaç köyü mâlikâne hissesi, Aşuşin köyü mâlikâne hissesi, Venk-i Kutludoğmuş köyü mâlikâne hissesi, Kemarı köyü 1/2 mâlikâne hissesi, İrekmenkük köyü 1/4 mâlikâne hissesi, Türkik köyü mâlikâne hissesi, Yenice köyünün 1519'da 3/4; 1530'da 2/3 mâlikâne hissesi, Şenberi mezraasının 1519'da 3/4; 1530'da tamam mâlikâne hissesi.

⁷⁸ BOA, MAD 3332, s 29, BOA, TD 156, s 198-199

⁷⁹ BOA, MAD 3332, s 29, BOA, TD 156, s. 199.

⁸⁰ BOA, MAD 3332, s 30, BOA, TD 156, s 199

Vakfın geliri, 1519'da 5360 halebî akçe (2144 osmanî akçe); 1530'da 5312 akçe olup 1519'da, Hâcî Yusuf'un oğlu Hâcî Mehmed mutasarrıftır⁸¹.

9. Şahan Hatun bint-i Abdullah Vakfı

Kürek mezraası mâlikâne hissesini, Şahan Hatun bint-i Abdullah, azatlı cariyelerinden Nilüfer bint-i Abdullah'a, ondan sonra da onun evlâdına vakfetmiştir. Vakfın H. 793/ M. 1390-1391 tarihli vakfiyesi olup geliri, 1519'da 358 halebî akçe (144 osmanî akçe); 1530'da 801 akçedir. Vakıf, her iki tarihte de Seydi ve Hamza bin Sadullah ellerindedir⁸².

10. Kadı Nurullah bin Abdullah bin Halil Evlâtlık Vakfı

Murhud mezraasının mâlikâne hissesini, kadı Nurullah H. 892/M. 1486-1487 tarihli vakfiye ile evlâdına vakfetmiştir. Bu mezraadan başka, 1519 tarihli defterde görülmeyen Savrun köyü ve Hisarcık mezraası mâlikâne hisseleri de, kadı Nurullah'ın evlâtlık vakfı olarak 1530 tarihli defterde yer almaktadır. Bu defterdeki izahata göre, Savrun köyü için, tahrîr sırasında câmi vakfidır diye itiraz edilmiş, ancak memleketin ileri gelenleri, köyün bu hissesinin kadı Nurullah'ın evlâtlık vakfı olduğuna şâhitlik etmeleri ile şüphe ortadan kalkarak, vakıf kaydolunmuştur. Hisarcık mezraası da kadı Nurullah'ın dedesi Halil bin Melik Arslan'ın mülkü olup, kadı Nurullah'a intikal edince, H. 892/M. 1486-1487 tarihli vakfiye ile evlâdına vakfetmiştir. Ancak, bundan önceki defterden hariç kalmış, 1530'da vakfiyesinin görülüp memleketin yaşlılarının da şâhitliği ile vakfiyesinde şüphe kalmayınca, vakıf defterine kaydolunmuştur. Vakfın geliri, 1519'da 288 halebî akçe (115 osmanî akçe) olup Sunullah ve Nimetullah ellerindedir. Bu gelir, 1530'da 2462 akçe olmuştur⁸³.

11. Seydi Ahmed bin Hâcî Ömer Vakfı

Seydi Ahmed, aşağıdaki mezraa ve köylerin belirtilen hisselerini Esen Kutlu zâviyesi yakınlarındaki türbede Kur'ân okumaları şartı ile altı hâfıza vakfetmiştir. Vakfın, H. 873/ M. 1468-1469 tarihli vakfiyesi var idi. Bu vakıf mezraa ve köyler şunlardır:

Eliski köyü 1/3 mâlikâne hissesi, Sibir köyü 1519'da 1/6 mâlikâne hissesi; 1530'da 1/12 hissesi, Hinavre köyü 2/3 mâlikâne hissesi, Oruçlu mezraası 2/3 mâlikâne hissesi.

Bu vakıfların nâzırlığı evlâda meşrû olup, gelirden nezaret için ayrılan hisse 1/6'dir. Vakfın toplam geliri de, 1519'da 1987 halebî akçe (794 osmanî akçe); 1530'da 1832 akçedir. Bundan başka, Zimara köyünün 1/3 mâlikâne his-

⁸¹ BOA, MAD 3332, s. 30-31, BOA, TD 156, s. 200.

⁸² BOA, MAD 3332, s. 31; BOA, TD 156, s. 200-201.

⁸³ BOA, MAD 3332, s. 31; BOA, TD 156, s. 201

sesi de, aynı şahsın evlâdına, Divriği câmii kürsî-hanına, Pazar ve Kaya mescidlerine vakfıdır. Bunlar arasındaki taksîmâtın nasıl olacağı vakıf defterlerinde kaydedilmiştir. Buna göre, bu vakıf, üç hisse itibarı ile ikisi evlâdına, diğer bir hisse de yine üç hisseye bölünüp, biri cuma günü Kur'ân-ı Kerîm okuması şartı ile Divriği câmiinde kürsî-han olan kişiye, diğer iki hisse de Pazar ve Kaya mescidlerine verilecektir. Vakfın, H. 887/ M. 1482-1483 tarihli kadı Abdullah bin Halil imzalı vakfiyesi olup geliri, 1519'da 2510 halebî akçe (1004 osmanî akçe); 1530'da 330 akçedir⁸⁴.

12. Şeyh Ali Çelebi bin Pir Ahmed Evlâtlık Vakfı

Şeyh Ali Çelebi aşağıdaki mezraa ve köylerin belirtilen hisselerini H. 814/ M. 1411-1412 tarihli vakfiye ile evlâdına vakfetmiştir. Bu mezraa ve köyler şunlardır:

Göknesi köyü mâlikâne hissesi, Sibir köyü 1/2 mâlikâne hissesi, Timisi-i ulyâ (Timisi-i kübrâ) köyü 3/4 mâlikâne hissesi, Tarnı mezraası mâlikâne hissesi.

Vakfın geliri, 1519'da 3645 halebî akçe (1458 osmanî akçe) olup Ulu câmiin hatîbi Mevlânâ Bedreddin'in hanımı Melike bint-i Abdülvehab elindedir. Bu gelir 1530'da 3079 akçe olmuştur⁸⁵.

13. Mehmed bin Ahmed Evlâtlık Vakfı

Kilisecik demekle meşhûr Gürzarı köyünün mâlikâne hissesi, Mehmed bin Ahmed'in evlâdına vakfıdır. Vakfın, H. 710/ M. 1310-1311 tarihli kadı Sadi bin Ahmed imzalı vakfiyesi var idi. Geliri, 1519'da 1325 halebî akçe (530 osmanî akçe) olup, Kasım bin Ali ve Emir Çelebi elindedir. Bu gelir, 1530'da 260 akçeye düşmüştür⁸⁶.

14. Şehabeddin Ahmed bin Hüsameddin Evlâtlık Vakfı

Şehabeddin Ahmed, Yuvalar ve Kilisecik (Kaldırım) mezraaları ile Ağın köyünün 1/2 mâlikâne hisselerini, H. 809/M. 1406-1407 tarihli vakfiye ile evlâdına vakfetmiştir. Daha sonra, bu vakıflardan Ağın köyünün belirtilen hisselerinin, Divriği mîrlivâsı Mehmed Bey ile Sultanbağı denilen arazi karşılığında değiştirildiği, 1530 tarihli defterde kayıtlıdır. Vâkıf, vakıf gelirlerinden yılda 8 mud buğday ve 4 mud arpanın, ayda dört hatim indirmeleri şartı ile Divriği câmiinde 4 hâfıza verilmesini şart koşturmuştur. Bu vakıftan elde edilen gelir, 1519'da 853 halebî akçe (241 osmanî akçe); 1530'da 673 akçedir⁸⁷.

⁸⁴ BOA, MAD 3332, s 32, BOA, TD 156, s 202

⁸⁵ BOA, MAD 3332, s 32, BOA, TD 156, s 202-203

⁸⁶ BOA, MAD 3332, s 33, BOA, TD 156, s 203-204

⁸⁷ BOA, MAD 3332, s 33; BOA, TD 156, s 203-204

Bundan sonraki vakıflar, 1519 tarihli defterde yer almamaktadır. Bunlar, sadece 1530 tarihli deftere göre değerlendirilmiştir.

15. Ali bin Hâcı Ahmed Evlâtlık Vakfı

Şiki-ı müslim köyünün 1/3 mâlikâne hissesi, Ali bin Hâcı Ahmed'in evlâdına vakfidir. Vakfın, H. 895/M. 1489-1490 tarihli, kadı İskender bin Abdülcebbâr imzalı vakfiyesi var idi. Köyün bu hissesinin 1530'dan önceki defterlerde sehven mülk olarak yazıldığı da kaydolunmuştur. Vakfın geliri, 282 akçedir⁸⁸.

16. Hâcı İsmail bin Hâcı Ali Evlâtlık Vakfı

Hâcı İsmail, H. 800/ M. 1397-1398 tarihli şırânâme ile mülkü olan Tanuzdek köyünün 1/2 mâlikâne hissesi ile Şiki-i Ermeni mezraasının 1/12 hissesini evlâdına vakfetmiştir. Vakfın, kadı Mevlânâ Fethullah bin Celaledin'den sâdır, H. 891/M. 1486 tarihli vakfiyesi olup, geliri 684 akçedir⁸⁹.

17. İskender Çelebi bin Abdülcebbâr Evlâtlık Vakfı

Haris köyünün mâlikâne hissesi ile Aşuşın köyünün 1/2 mâlikâne hissesini Mevlânâ İskender Çelebi, evlâdına vakfetmiştir. Geliri 7543 akçe olan vakfın, H. 711/ M. 1311-1312, H. 713/M. 1313-1314, H. 755/M. 1354 tarihli binâ sakklarının olduğu belirtilmektedir⁹⁰.

18. Mahmud Bey bin Mehmed Bey Evlâtlık Vakfı

Aşağıda verilen arazi ve köylerin belirtilen hisseleri Mahmud Bey'in evlâdına vakfidir. Geliri, 2326 akçe olan vakfın, H. 700/M. 1300-1301 ve H. 870/M. 1465-1466 tarihli binâ sakklarının olduğu vakıf defterinde belirtilmektedir⁹¹.

Fenk-i Murvane köyü mâlikâne hissesi, Hinavre köyü 1/3 mâlikâne hissesi, Pekerdu-ı Ermeniyân köyü 1/2 mâlikâne hissesi ve bir demir fırını, Güresin-i Ermeniyân köyü 1/4 mâlikâne hissesi, Enbiya yeri denilen bir parça arazinin mâlikâne hissesi, Arz-ı han denilen bir parça arazinin mâlikâne hissesi, Şehir civarında bir parça arazinin mâlikâne hissesi.

19. İbrahim bin Mehmed Evlâtlık Vakfı

Bılar ve Üçpınar köylerinin mâlikâne hisselerini İbrahim bin Mehmed, H. 887/M. 1482-1483 tarihli vakfiye ile evlâdına vakfetmiştir. Vakfın geliri, 2228 akçedir⁹².

⁸⁸ BOA, TD 156, s 201

⁸⁹ BOA, TD 156, s 204

⁹⁰ BOA, TD 156, s 204

⁹¹ BOA, TD 156, s 205

⁹² BOA, TD 156, s 205

20. İsfahan-Şah bint-i Mehmed Evlâtlık Vakfı

Tanuzdek köyü 1/2 mâlikâne hissesini, İsfahan-Şah, H. 898/M. 1492-1493 tarihli vakfiye ile evlâdına vakfetmiştir. Vakfın geliri, 584 akçedir⁹³.

21. İnam Paşa bint-i Süleyman Vakfı

İnam Paşa, Kavakburnu köyü mâlikâne hissesini, kocası Ali bin Hâcı Ahmed'e, H. 895/M. 1489-1490 tarihli kadı Mevlânâ İskender'den sâdır vakfiye ile vakfetmiştir. Bu vakfın geliri, 585 akçedir⁹⁴.

22. Melik Ahmed bin Seydi Ali Vakfı

Melik Ahmed, Nasırlu mezraası 1/2 mâlikâne hissesini Mevlânâ Mehmed'in oğlu Mehmed üzerine vakfetmiştir. Vakfın geliri, 325 akçe olup H. 892/M. 1486-1487 tarihli vakfiyesi ve H. 787/M. 1385-1386 tarihli binâ sakkının olduğu vakıf defterinde kayıtlıdır⁹⁵.

23. Korkud bin Hüseyin Evlâtlık Vakfı

Korkud, Bezege köyü mâlikâne hissesi ile Güneş köyü ve Yağanköy mezraası 1/2 mâlikâne hisselerini evlâdına vakfetmiştir. Vakıfların her birinin hüccetleri olduğu gibi H. 824/M. 1421 tarihli kadı Mustafa bin Hâcı Davud'dan sâdır vakfiyesinin de olduğu vakıf defterinde kaydedilmiştir. Geliri, 1319 akçe olan vakıf, vâkıfın evlâdından Veli, Ali, Hüseyin ve Musa ellerindedir⁹⁶.

24. Şeyh Ali Çelebi bin Pîr Ali Evlâtlık Vakfı

Koçköprü köyünün mâlikâne hissesi Şeyh Ali Çelebi'nin evlâdına vakfidir. Vakfın kadı Abdullah bin Halil'den sâdır H. 824/M. 1421 tarihli vakfiyesi olup, geliri 999 akçe idi⁹⁷.

25. Mamay Bey Vakfı

Divriği şehri içerisinde 8 parça arazi Mamay Bey'in mülkü olup, daha sonra Zeynelabidin evlâdına vakfetmiştir. Vakfın geliri, 131 akçedir⁹⁸.

⁹³ BOA, TD 156, s. 206.

⁹⁴ BOA, TD 156, s. 207

⁹⁵ BOA, TD 156, s. 208

⁹⁶ BOA, TD 156, s. 210

⁹⁷ BOA, TD 156, s. 210

⁹⁸ BOA, TD 156, s. 211